

7. Опозиція в Україні: загальна характеристика // Нац. безпека і оборона. - 2002. - № 7.

8. Єдиний реєстр громадських формувань. Реєстр політичних партій. - Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/499>

9. Смітюх Г. Є. Україна сакральна / Г. Є. Смітюх, В. В. Стрілецький. - Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/smitstr/04.html>

Марія Логунова,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри державної політики

та управління політичними процесами НАДУ

Олена Пшеничнюк,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії Національної академії

Служби безпеки України

Морально-психологічна складова соціальної взаємодії в контексті політики й державного управління

Стаття присвячена аналізу морально-психологічних засад соціальної взаємодії та їх впливу на політику й державне управління. Обґрунтовується актуальність такого аналізу та його практична цінність для забезпечення ефективного політико-управлінського впливу. Зазначається, що усвідомлення політиками і державними управліннями значимості морально-психологічної складової соціальної взаємодії виступає важливою передумовою демократичного врядування.

Ключові слова: взаємодія, соціальна взаємодія, політика, державне управління, політико-управлінський вплив, морально-психологічні засади.

The article analyzed the moral and psychological grounds of social interaction and their influence on state policy and public administration. The authors substantiated the urgency of accomplished analysis and its practical value for effective political and administrative management. The article gave major heed to the fact that those politicians and public officers that understand the importance of moral and psychological components of social interaction contribute a lot to democratic administration in a country.

Key words: interaction, social interaction, policy, public administration, political and administrative management, moral and psychological grounds.

Постановка проблеми. Результативність політико-управлінської діяльності в сучасній Україні значною мірою зумовлена психологічною готовністю її суб'єктів взаємодіяти в умовах відкритості, прозорості, гласності та суспільного діалогу. Це вимагає усвідомлення політиками і державними управліннями реальних соціально-психологічних явищ, що супроводжують про-

цеси суспільного розвитку, знання ними психологічних особливостей людської поведінки (індивідуальної та групової), а також психологічних засад здійснення управлінського впливу. Вибудована з урахуванням цього політико-управлінська діяльність сприятиме налагодженню ефективних взаємовідносин у форматі "влада - суспільство", формуванню їх конструктивного діалогу і результативної співпраці.

Зарубіжна і вітчизняна практика політико-управлінської діяльності засвідчує, що орієнтація на людей, врахування їхніх інтересів, потреб, психологічних особливостей і станів, дотримання принципів моралі, уміння працювати з людьми, організувати їх на виконання конкретних управлінських рішень, встановлювати психологічний контакт сприяють досягненню більш вагомих результатів, ніж зосередження уваги лише на економічних, суто технічних аспектах політики й державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беззаперечним свідченням важливості проблеми морально-психологічної складової політики й державного управління є увага світової наукової громадськості до переосмислення ролі особистості в інформаційному суспільстві, узагальнення та аналіз дії особистісних чинників на перебіг і напрями суспільного розвитку. Відомий американський дослідник Ф.Фукуяма, послідовно розвиваючи ідеї Е.Дюркгейма про органічну солідарність у суспільстві, у праці "Довіра: соціальні добродетності і творення процвітання" закликає людство до відродження таких "старих" і вічних цінностей, як узгодженість дій, взаєморозуміння, довіра. Він стверджує, що країни з низьким рівнем довіри і соціальної взаємодії змушені сплачувати додатковий прямий податок за їх відсутність, натомість ті країни, де панує довіра і заснована на ній взаємодія, отримують нагороду у вигляді економічної та політичної стабільності, зростання добробуту індивідів та підвищення рівня їхнього життя [2].

Заслуговує на увагу думка Рональда Ірглегарда, сформульована ним у роботі "Культурний зсув у зрілому індустріальному суспільстві". Розглядаючи перехід від матеріальних ціннісних пріоритетів до постматеріальних, який дослідник називає зсувом, він стверджує, що останній виводить на авансцену нові політичні проблеми та змінює критерії, якими користується людина, "оцінюючи суб'єктивне сприйняття того, що вона вважає соціальним добробутом і соціальним визнанням" [2].

Серед зарубіжних авторів, які прямо або опосередковано переймаються зазначеними проблемами, можна назвати П.Бурдье, А.Лієпгарта, Ж.-Ф.Ліотара та ін.

Що ж стосується України, то на сьогодні можна констатувати, що аналіз морально-психологічної складової соціальної взаємодії поки що не здійснений у контексті політики й державного управління. Проте варто зазначити, що окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються вітчизняними науковця-

ми, зокрема С.Кримським, Є.Головахою, В.Князєвим, І.Розпутенком, І.Кресіною, М.Пірен та ін.

Тому до *невирішених раніше частин загальної проблеми* можна віднести саму постановку питання про роль та місце морально-психологічних засад соціальної взаємодії в контексті політики й державного управління.

Метою статті є аналіз морально-психологічних засад соціальної взаємодії, їх впливу на політику й державне правління, а також обґрунтування їх ролі в забезпеченні ефективного політико-управлінського впливу.

Виклад основного матеріалу. Увага до людського чинника виробництва і управління певною мірою зумовила появу в західній соціології із середини ХХ ст. самостійних методологічних напрямів, які отримали назву інтерпретивних парадигм. Їх мета - всебічне пояснення людської поведінки через акцентування уваги на особистісних проявах соціальної взаємодії. Інакше кажучи, такі методологічні підходи орієнтуються передусім на пріоритет індивідів, їх соціальної взаємодії над цілим (наприклад певною групою, спільністю чи суспільством взагалі).

Зважаючи на ці аспекти, інтерпретивні парадигми отримали назву гуманістичних, тобто спрямованих на вивчення та інтерпретацію латентних механізмів, які розкривають та пояснюють приховані суб'єктивні смисли людської взаємодії, внутрішні цілі, прагнення, переживання, мотиви, цінності і які виявляються людьми у їх повсякденній взаємодії. Саме їх соціально-психологічною спрямованістю можна пояснити те, що такі парадигми сьогодні за правом розглядаються як подальший розвиток "розуміючої філософії", "розуміючої соціології" та "розуміючої психології", які пояснюють людську поведінку виходячи насамперед з позиції її розуміння.

Серед численних існуючих нині інтерпретивних парадигм у контексті теми статті виділимо символічний інтеракціонізм, феноменологію і теорію соціального обміну.

Перша аналізує соціальну взаємодію через однакове витлумачення символів її учасників. Такими символами можуть бути поза, жест, міміка, вираз обличчя, дистанція між людьми, одяг тощо. Ефективна взаємодія, взаємне порозуміння і, як наслідок, діалог можливі у разі однакового тлумачення цих символів. (Так, американські дослідники, вивчаючи рухи лицьових м'язів, які формують той чи інший вираз обличчя, дійшли висновку, що існує "кодувальна система виразу обличчя", розшифрування якої може надати багато нової інформації, яка не виражена, наприклад, вербально.)

Феноменологія вивчає життєвий світ людини шляхом власного суб'єктивного його вибудовування. Іншими словами, суспільство, а значить, соціальна взаємодія з точки зору феноменології постає не об'єктивною, а суб'єктивною реальністю, оскільки створюється мотивами, цілями, прагненнями, інтересами тих людей, які здійснюють взаємодію. Звідси випливає, що

соціальний світ не існує як такий, а створюється суб'єктивно кожним індивідом у процесі взаємодії та спілкування з іншими. Тому дослідника цікавлять передовсім не об'єкти, які об'єктивно існують, а лише їх значення, які вибудовані в людській голові, сконструйовані розумом.

Теорія соціального обміну розкриває сутність соціального життя через процес обміну між людьми винагородами та витратами з метою максимізації перших й мінімізації останніх. На переконання представників цієї парадигми, психологічні чинники здатні впливати і навіть визначати не лише індивідуальну поведінку, а й соціальні зміни. Спілкування в широкому розумінні вони розглядають як соціальний обмін, тотожний економічному, проте, якщо в другому випадку йдеться про обмін товарами та економічними послугами, то в першому предметом обміну є емоції, почуття: любов, повага, підтримка, вдячність, схвалення тощо. Повсякденне життя індивіда, на думку прибічників цієї теорії, містить різні угоди: "Коли зобов'язання за надані послуги повертаються наданням зворотних послуг, обидві сторони отримують вигоди від співробітництва, а обмін досвідом, яким вони нагороджені, підкріплює соціальні зв'язки між ними" [3].

Така парадигма містить 5 основних постулатів, або гіпотез соціального обміну (постулат успіху, стимулу, цінності, насичення, емоційності), що може мати практичне застосування в політиці й державному управлінні для прояснення змісту таких феноменів, як влада, авторитет, солідарність, узгодженість дій, конформна та девіантна поведінка, соціальна нерівність тощо.

Близькою за змістом до інтерпретивних парадигм є теорія суспільного вибору (її фундатор - Дж.Б'юкенен, керівник Центру вивчення суспільного вибору в університеті Джорджа Мейсона у Північній Вірджинії, за розробку цієї теорії в 1987 р. отримав Нобелівську премію). Вона тлумачить державну політику з позиції методів, які застосовуються конкретними особами для досягнення особистих цілей у процесі взаємодії з державними інститутами [4, с. 344]. Теоретики суспільного вибору вважають, що люди, наділені владними повноваженнями, діють виходячи із раціонального прагнення дбати про особисті вигоди, намагаються, приймаючи рішення як споживачі, збільшити корисність, а як підприємці - максимально примножити прибуток. Так, Дж.Б'юкенен слушно зауважує: "Будь-який аналіз політичного інституту, який ігнорує раціональне прагнення дбати про особисту вигоду, з боку окремих як громадян, так і офіційних осіб - членів уряду може призвести до серйозних помилок" [4, с. 347].

Ці та інші інтерпретивні парадигми набувають спільних рис у намаганні пояснити соціальні процеси переважно психологічними чинниками, концентруючи увагу на суб'єкті (акторі, агенті) соціальних дій з орієнтацією на повсякденний досвід людини. Незважаючи на відвертий суб'єктивізм, вони дають змогу всебічно вивчати соціальну реальність, краще

розуміти суспільні процеси й здійснювати прогнози щодо їх подальшого перебігу. З огляду на це такий суб'єктивізм можна розглядати як додатковий резерв для отримання об'єктивного знання про суспільні явища.

Важливим завданням політико-управлінської діяльності є досягнення продуктивної соціальної взаємодії.

Соціальна взаємодія у соціологічній та психологічній літературі зазвичай розглядається як процес взаємозумовлених соціальних дій. Її першоосною виступає власне соціальна дія, яка, за М.Вебером, є осмисленою та спрямованою на інших людей.

Виходячи з викладеного соціальна взаємодія може бути визначена як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів діяльності один на одного. Вона відбувається набагато продуктивніше і з більш вагомими результатами тоді, коли кожен із суб'єктів такої взаємодії виступає (і, безумовно, сприймається) як особистість. В основу такого сприйняття покладена притаманна кожній людині психологічна потреба у визнанні її як особистості та повазі до неї. (Зазначимо, що М.Вебер, розглядаючи типологію соціальних дій, з-поміж традиційних, афективних, ціннісно-раціональних та цілераціональних суто соціальними вважав лише дві останні.)

Для задоволення особистісних потреб суб'єктів політико-управлінської взаємодії необхідні: наявність умов для самовираження особистості; можливість отримати відповіді на поставлені запитання, бути вислуханим, зрозумілим; захищеність індивіда, в тому числі й психологічна; емоційно-психологічний комфорт.

Психологічна готовність до взаємодії у суб'єктів політико-управлінської діяльності базується на мотиваційному, змістовому та операційному компонентах, тобто на бажанні спільно працювати, творити, реалізовувати поставлені цілі (мотиваційний компонент); знанні того, як спільно працювати задля досягнення тієї чи іншої мети (змістовий компонент), та готовності до спільної діяльності, наявності для цього необхідних умінь і навичок (операційний компонент). Присутність цих компонентів у комплексі забезпечує високу результативність політико-управлінської діяльності.

На практиці процес управління окремою людиною, групами людей та іншими спільнотами здійснюється за допомогою: а) відкритого адміністративного впливу; б) психологічного ("прихованого") впливу.

У першому випадку ініціатор управлінської взаємодії може примусити інших її учасників діяти, використовуючи надані йому повноваження, адміністративні, матеріально-фінансові, організаційно-управлінські ресурси, які перебувають у його розпорядженні. В практиці державно-управлінської діяльності цей шлях організації управлінської взаємодії обирається найчастіше. Проте, застосовуючи лише можливості відкритого адміністративного впливу, не завжди можна досягти бажаного результату, особливо

коли це стосується складних завдань, що передбачають творчість, ініціативність, напруження зусиль тощо.

Що ж до психологічного впливу, то він справляється опосередковано, шляхом застосування певних психологічних механізмів. Мета такого впливу - спонукати учасників соціальної взаємодії діяти самостійно, добровільно, з власним бажанням, а не під тиском з боку ініціатора впливу. Критерієм ефективності психологічного впливу є обопільний вииграш усіх учасників управлінської діяльності, усвідомлення ними добровільності вибору, власної свободи і гідності. Непоодинокі випадки, коли засоби прихованого психологічного впливу використовуються з метою маніпуляції. Це відбувається тоді, коли суб'єкт управлінського впливу ставить за мету досягти однобічних особистих переваг та ігнорує інтереси, бажання іншої сторони.

Для здійснення психологічного впливу потрібно мати достатню інформацію про учасників соціальної взаємодії, їхні потреби, інтереси, бажання, сильні і слабкі сторони, рівень орієнтації на співпрацю, ставлення до завдань, які вирішуються, особисту зацікавленість у позитивному результаті тощо. Вибір стимулів соціальної взаємодії у подальшому має враховувати всю різноманітність зазначених показників і вибудовуватися відповідно до них. На думку психологів, універсальними стимулами ефективної соціальної взаємодії є: почуття особистої гідності, прагнення до успіху, матеріальна вигода, отримання задоволення, комфорту, прагнення бути здоровим та забезпечення сімейного добробуту тощо.

Згідно з визначеними заздалегідь цілями соціальної взаємодії, її метою і спрямованістю визначаються і конкретні стимули, які можуть бути використані в процесі управлінського впливу. Більше того, практичний досвід засвідчує, що досить часто застосовують психологічний механізм так званого "попереднього культивування" у членів соціуму думок, бажань, потреб з метою закріплення їх на рівні групового усвідомлення чи уявлення з тим, щоб потім це використовувати як стимули до усвідомленої діяльності.

Полегшує здійснення психологічного впливу атракція (психологічне поняття, зміст якого полягає в "притяганні" однієї людини до іншої). Головне призначення атракції - створення атмосфери довіри.

Феномен довіри - одне з найважливіших соціально-психологічних явищ, від розвиненості якого залежать стан справ у суспільстві взагалі. Відомий філософ сучасності Ф.Фукуяма у своїй книзі "Довіра: соціальні доброчесності і творення процвітання" наголошує на тому, що національний добробут і конкурентоспроможність зумовлені певним рівнем довіри, характерним для того чи іншого суспільства. Довіра розглядається як очікування суб'єктом усталеної, чесної, орієнтованої на спільні цінності поведінки з боку інших членів суспільства, в той час як недовіра за всіх умов є вкрай негативним і таким, що деморалізує людську активність, чинником. Він спри-

чинює скутість людини, не дає їй можливості активно включитися в суспільні відносини, ставити перед собою цілі, оскільки будь-яка активність передбачає (як передумову) довіру до оточення.

Переважаючі у суспільстві довіри породжує соціальний капітал, який, у свою чергу, є міцним фундаментом громадянського суспільства.

Поняття "соціальний капітал" є певною економічною метафорою для позначення "норм, неформальних норм або цінностей, які роблять можливими колективні дії у групах" [5]. Ф.Фукуяма пропонує розглядати як певне надбання суспільства, як солідний капітал спроможність населення на власний розсуд, за власним бажанням, без вказівки згори створювати неформальні організації та структури, які поступово перебирають на себе окремі функції держави, співпрацюючи з нею та виконуючи контролюючі функції. Уперше на таку роль організованої громадськості звернув увагу А. де Токвіль у праці "Демократія в Америці", який, не вживаючи поняття "соціальний капітал", фактично розкрив сутність цього явища, називаючи його "мистецтвом об'єднання". Він відзначив неабиякі можливості неформального співробітництва громадян як надійного та міцного будівельного матеріалу для зведення будівлі демократичного суспільства.

На переконання Ф.Фукуяма, саме здатність співробітничати в політичних об'єднаннях, групах, що об'єднані спільними інтересами, неурядових організаціях, засобах масової інформації, профспілках та інших формах організації забезпечує чесність уряду. "Якщо демократичний уряд не контролюється зовнішніми групами та зовнішніми державними структурами, - зазначає всесвітньо визнаний вчений, - у нього насправді немає мотивації для того, щоб бути не корумпованим, відгукатися на побажання громадян" [5].

Сьогодні можна констатувати, що в Україні існує проблема формування дієвих зовнішніх груп, які, становлячи основу громадянського суспільства, були б здатні контролювати урядові структури.

Нагальна потреба в розвитку громадянського суспільства зумовлена передусім тим, що "професійна політика стає все більш складною, а парламентсько-президентська модель влади демонструє необхідність її ефективного доповнення громадянськими інститутами" [6]. На думку С.Б.Кримського, "особливу роль тут можуть відіграти громадські надбудови на бізнес-структурах - бізнес-об'єднання, які б мали створити неурядові організації, де зарплата співробітників була б відчутно вищою за середній рівень оплати чиновників у державних установах. Тоді громадянське суспільство стало б більш вагомим за чиновницький апарат"[6].

Організація соціальної взаємодії у сфері політики й державного управління передбачає застосування низки психологічних принципів, які дадуть змогу задіяти внутрішні стимули людської діяльності і поведінки [7].

Вагоме місце серед них належить принципу взаємообміну. Аналізуючи складові соціального капіталу, цитований уже Ф.Фукуяма на прикладі

розвитку Силіконової Долини переконливо доводить, що успіх останньої пов'язаний саме із обміном інтелектуальною власністю між інженерами на основі певних норм щодо взаємного обміну. На думку вченого, "норма взаємного обміну, у кінцевому підсумку, забезпечить переваги та допомогу, що була надана іншим людям, повернеться у формі інтелектуальної власності, яка буде легкодоступною для використання" [5].

В основу дії принципу взаємообміну покладено непереборне бажання індивіда віддячити тому, хто зробив йому послугу. Звідси, наприклад, готовність співпрацювати, йти на поступки людям, які нам поступилися. Принцип взаємообміну покладений також в основу досягнення компромісу.

Ще одним важливим психологічним принципом, який може бути використаний у процесі організації соціальної взаємодії, є принцип послідовності. Він полягає в дотриманні політиками й державними управліннями послідовності в управлінні людьми та виконанні взятих зобов'язань. Зазвичай послідовність на рівні масової суспільної свідомості асоціюється із силою, інтелектуальністю, логікою, раціональністю, стабільністю і чесністю.

В умовах суспільної невизначеності, непевності важливим є застосування принципу "соціального доказу". Він реалізується через надання політичним і управлінським вимогам, розпорядженням, пропозиціям, ініціативам, і відповідно, діям соціальної значущості шляхом їх підтримки значною кількістю людей або авторитетів громадської думки. Дія цього принципу базується на схильності людей вважати свою поведінку правильною, якщо аналогічну поведінку демонструє більшість.

Сильний психологічний вплив на ефективність соціальної взаємодії справляє авторитет.

У широкому розумінні авторитет визначається як загальновизнаний вплив, повага, значимість особи, які є наслідком її особистісних заслуг, стабільного соціального і матеріального становища тощо і які втілюються в її здатності скеровувати думки та настрої інших людей, не вдаючись до примусу.

До особистісних заслуг політиків і державних службовців, які підвищують їх авторитет у процесі соціальної взаємодії, належать: розум і відкритість мислення - постійне прагнення до об'єктивного аналізу суспільних процесів і явищ, здатність до сприйняття всього нового і прогресивного; професіоналізм, знання, досвід; іноваційність - здатність постійно продукувати нові ідеї, шукати підходи до вирішення важливих суспільних завдань або ж удосконалювати, покращувати їх; цілеспрямованість - уміння чітко визначити мету діяльності й власну позицію; сміливість, готовність до ризиків, прагматичний розрахунок їх ціни та вміння робити виважені висновки; передбачуваність - уміння дивитися вперед, на перспективу; поєднання принципівості зі справедливістю, тобто здатність відстоювати власну точку зору і водночас поважати думки інших людей; володіння інформацією і комунікативними здібностями; арбітражні здібності; моральні чесноти.

Що стосується моральних чеснот, то з огляду на особливості сучасного стану української політики й державного управління вважаємо за потрібне навести такі міркування.

Сьогодні перед Україною постала низка невідкладних завдань, серед яких особливо важливими є: фактичне закріплення політичної незалежності країни, запровадження ринкових відносин, утвердження правової держави, формування розвинутого громадянського суспільства тощо. Багато країн свого часу вирішувало подібні завдання, але унікальність України полягає в тому, що ці завдання, кожне з яких поодиноці є надскладним, їй доводиться вирішувати одночасно й комплексно. Більше того, це слід робити у відповідних морально-етичних координатах, які, врешті-решт, уможливають функціонування здорового суспільства, забезпечують справедливість, мають гуманістичний зміст, слугують утвердженню людини як міри речей.

Непересічна значимість моральних регуляторів людського співжиття є предметом дискусій стільки, скільки існує людина. Згадаємо хоча б відомий діалог Платона, "Протагор", який присвячений цьому. У ньому давньогрецький філософ розповідає міф про творення людьми культури, зміст якого полягає ось у чому. Зібралися усі роди смертних: тварини, риби, птахи та люди. Два брати: Епіметей та Прометей - за дорученням бога Зевса стали наділяти їх різними здібностями та вміннями. Вийшло так, що Епіметей швидко розподілив усілякі якості між тваринами і тільки людина залишилася "гола, боса, без ложа і без зброї". виправляти ситуацію узявся Прометей, який викрав у бога - коваля Гефеста - працюючість, а в богині Афіни - розум і наділив цими якостями людину. Володіючи цими, власне, божими якостями, людині вдалося створити світ другої природи людини - світ культури. Але, співіснуючи разом, спілкуючись та взаємодіючи, люди стали сваритися, привнесли у людське життя тваринні звички. І тоді в ситуацію втрутився сам бог богів - Зевс, попереджуючи загрозу знищення людини як такої. Він направляє до людей свого посланника Гермеса з наказом оволодіти мистецтвом жити спільноту, по совісті, правді, з відчуттям сорому, а тих, хто відмовлятиметься виконувати ці настанови, карати як суспільних злочинців.

Ці старі як світ моральні виклики є актуальними і в сучасному світі, який поступово перетворюється на єдиний соціальний організм із тісною взаємозалежністю його структурних елементів, новими способами комунікації, узагальненим символом яких є Інтернет, безперервним зростанням обсягів міжособистісних зв'язків, особистих контактів. Соціологи називають таке суспільство комунікативно щільним, таким, що постійно контактує, а отже, таким, у якому неминуче зростатиме рівень конфліктності.

На надзвичайній важливості моральних чинників як складових успіху в державному будівництві акцентував увагу відомий російсько-американський соціолог П.Сорокін, виступаючи на початку ХХ ст. перед студент-

ською молоддю у Петербурзі: "Збираючись у дорогу, запасіться совістю, моральними багатствами. Не про високі слова говорю: вони дешеві і ніколи в такій кількості не оберталися на життєвій біржі, як тепер, а говорю про моральні вчинки, про моральну поведінку та справи. Це набагато важче, але це треба зробити, адже я не знаю жодного великого народу, який би не мав здорової моралі у діях. Інакше ви будете мати ту вакханалію звірства, хижацтва, здирництва, обману, брехні, спекуляції, безсовісності, той "шакалізм", у якому ми зараз захлинаємося та видихаємося" [8, с. 12].

Сучасне українське суспільство дослідники кваліфікують як кризове, високоаномічне, яке внаслідок зламу усталеної системи цінностей і фактичної відсутності нової, наявності ціннісно-нормативного вакууму, суттєвого послаблення, а інколи навіть відсутності нормативних стандартів поведінки характеризується дезінтеграцією як самого суспільства, так і людини.

Відомий український соціолог Є.Головаха, аналізуючи процеси, які відбуваються в Україні, дійшов висновку, що сьогодні ми стикнулися з феноменом аморальної більшості, коли значна частина людей нехтує нормами моралі задля власної вигоди. Якщо в 1992 р. 42,8% населення України вважали, що більшості людей можна довіряти, то у 2008 р. так думали лише 30,3%; 85,7% вважали, що багато з того, у що вірили їхні батьки, руйнується на їхніх очах, 76,9% не розуміли, яких законів слід дотримуватися внаслідок швидких змін, а 75,7% опитаних відзначили, що сьогодні взагалі важко зрозуміти, у що вірити [9, с. 514-515].

Мораль є невидимим, але надзвичайно чуттєвим та дієвим механізмом регуляції суспільного життя, який, за влучним висловлюванням академіка С.Кримського, подібний до правил дорожнього руху: "З одного боку, їх можна порушити, а з другого - за це завжди доводиться платити: або штрафом, або життям. Тому всі ці порушення не безслідні. А вирахувати механічно ту межу моралі, через яку не можна переступати, просто нереально. У цьому і смисл моралі, адже вона не піддається розрахункам. Філософською мовою, порушення моралі - це метафізична крадіжка у самого себе і суспільства" [10].

Сьогодні однією з найважливіших проблем, яку потрібно вирішувати українському суспільству, є побудова розвинутого громадянського суспільства як відокремленої від держави структури, що є площиною приватного, особистого життя людини, такою формою спілкування людей, де їх поведінка регулюється самими ж людьми, передусім через мораль, звичаї, традиції, культуру, на відміну від держави, де такими регулюючими важелями виступають система права, примусу тощо.

Піднімаючи сьогодні питання про формування в Україні соціального капіталу, слід пам'ятати, що останній є важливою складовою більш широкого поняття - інтелектуально-ментального капіталу.

До інтелектуально-ментального капіталу відносять наукові відкриття та культурно-художні вироби, імена та постагі творців, на яких виховуються почуття патріотизму, гордості за свій народ, культурно-історичні надбання народу, все те, що, за виразом Л.Костенко, становить "гуманітарну ауру нації".

Передумовами морально здорового суспільства виступають: демократизація політичного життя суспільства, впровадження ринкових відносин, лібералізація економіки, яка має відбуватися в межах стримувальних чинників в особі передусім громадянського суспільства. Саме цей чинник, як свідчить досвід розвинених демократій, унеможливорює аморальну поведінку людини заради привласнення капіталу і здатний здійснювати жорсткий та дієвий контроль за владою.

Західне суспільство впродовж довготривалого розвитку сформувало середній клас, убезпечивши себе від можливих негараздів, оскільки він поповнюється людьми, які мають сталі високі прибутки, що дають їм змогу вести прийнятний у суспільстві спосіб життя, мати ознаки соціального капіталу: якісну освіту, наявність розвинутих соціальних зв'язків, високий соціальний статус, орієнтацію на міцну сім'ю тощо. Саме середній клас має переважно центристські політичні цінності з пріоритетом ліберальних, орієнтований на законослухняність та вимогливість щодо держави у частині дотримання прав людини.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Висока результативність та суспільна значимість політики й державного управління не можуть бути досягнутими без урахування суб'єктами політико-управлінського впливу смислів людської взаємодії, внутрішніх цілей, прагнень, переживань, мотивів, цінностей, які виявляються людьми в їх повсякденній діяльності. Це, на нашу думку, певною мірою сприяє кращому розумінню суспільних процесів й прогнозуванню їх подальшого розвитку. З огляду на зазначене вище морально-психологічний чинник можна розглядати як додатковий резерв удосконалення політики й державного управління в умовах демократичного вибору України.

Вважаємо, що основою подальших наукових розробок у галузі науки державного управління має стати дослідження психологічних механізмів соціальної взаємодії. Вирішення цього завдання сприятиме формуванню дієвої системи політико-управлінського впливу.

Список використаних джерел

1. *Fukuyama F.* Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity / F. Fukuyama. - Penguin Books, 1995. - 457 p.
2. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. - М. : Academia, 1999. - С. 252.
3. *Култыгин В. П.* Концепция социального обмена в современной социологии / В.П. Култыгин // Социолог. исслед. - 1997. - № 5.
4. *Долан Э. Дж.* Микроэкономика / Э. Дж. Долан. - СПб. : [б. и.], 1994.

5. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями // День. - 2006. - № 177. - 17 жовт.
6. Кримський С. Б. Проблема дефіциту людських якостей як ніколи в наші дні актуальна / С. Б. Кримський // День. - 2007. - № 23. - 9 лют.
7. Чалдини Р. Психологія впливу / Р. Чалдини. - СПб. : Питер, 2008.
8. Сорокин П. А. Отправляясь в дорогу. Утренники / П. А. Сорокин. - СПб., 1922.
9. Українське суспільство 1992-2008 : соціолог. моніторинг / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. - К. : Ін-т соціол. НАН України, 2008.
10. День. - 2008. - № 192. - 24 жовт.

Олександр Пухкал,
кандидат економічних наук,
докторант кафедри політичної аналітики
та прогнозування НАДУ

Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія

У статті розглядаються концептуальні засади становлення та розвитку сучасної української політичної еліти, її функції та роль у державотворенні і формуванні інститутів громадянського суспільства. Аналізуються канали поповнення та механізми функціонування політичної еліти в Україні. Визначається, що успішність реформ в Україні, зокрема реформування управлінських структур, залежить від кількісного і, особливо, від якісного складу сучасної політичної еліти, від висунення на політичну арену лідерів нової формації.

Ключові слова: політична еліта, правляча еліта, функції еліти, специфічні риси еліти, політичні лідери, політична система, громадянське суспільство.

The article deals with the conceptual principles underlying the development of the Ukrainian contemporary elite, its role and functions in building up the country's statehood as well as in forming the civic society's institutions. Also, it examines channels of sustaining the political elite and its ways of operating in Ukraine. The paper states that the success of reform in Ukraine, that of government included, depends on how large the contemporary elite is, not least on its quality and on the arrival on new political leaders.

Key words: political elite, ruling elite, functions of the elite, specific qualities of the elite, political leaders, political system, civic society.

Постановка проблеми. У країнах з перехідними, несталими політичними системами, які будуються на хиткому соціально-економічному ґрунті, головними фігурантами в процесі державотворення та формування громадянського суспільства виступають представники політичної еліти та політичні лідери. Період незалежного розвитку показав, що в Україні існує проблема створення сучасної політичної еліти, здатної висунути із свого середо-